

УДК 340.15:347.6(5)

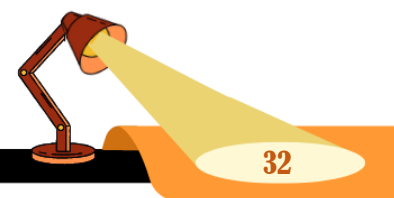
[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1\(23\)-32-45](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1(23)-32-45)

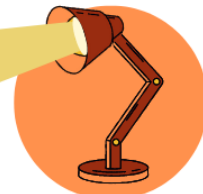
Андрусишин Богдан Іванович завідувач кафедри теорії та історії держави Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ, доктор історичних наук, професор, <https://orcid.org/0000-0002-5490-6874>

ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ В МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇНАХ: СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ ШАРІАТУ І НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Анотація. Статтю присвячено комплексному порівняльно-правовому аналізу шлюбно-сімейних відносин у мусульманських країнах крізь призму співвідношення норм шаріату та національного законодавства. Обґрунтовано актуальність проблематики в умовах глобалізації, міграції та трансформації правових систем, що зумовлює зростання наукового інтересу до взаємодії релігійних і світських регуляторів. Розкрито правову природу шлюбу (нікяху) в ісламській правовій традиції як інституту подвійної – релігійно-етичної та договірно-правової – природи, охарактеризовано ключові елементи шлюбного договору (іджаб і кабул, свідки, махр) та їх нормативне значення. Обґрунтовано, що кодифікація права персонального статусу в сучасних мусульманських державах зумовлює трансформацію класичних приписів фікху під впливом конституційних принципів і міжнародних стандартів прав людини, формуючи колізії між «релігійною дійсністю» сімейних правовідносин і їх «юридичною чинністю» у державному правопорядку.

Виокремлено моделі державного регулювання мусульманського сімейного права: секулярну (на прикладі Туреччини), змішану (зокрема, Туніс, Марокко) та релігійно-правову (Пакистан), а також окреслено їх вплив на інститути реєстрації шлюбу, розірвання (талак, хуль'), утримання, опіки та правового статусу жінки. Встановлено, що найбільш конфліктогенними є: визнання неофіційних релігійних шлюбів, правові наслідки відсутності реєстрації для жінок і дітей, а також розірвання шлюбу. Традиційні механізми (талак, договірний хуль') у низці країн замінюються або доповнюються судовими процедурами, що формує «подвійні правові режими» та загострює доктринальні дискусії щодо меж державного втручання у релігійні норми. Показано, що ключові правові колізії концентруються у сферах обов'язкової державної реєстрації шлюбу, судового контролю за розлученням і забезпечення гендерної рівності, що підсилюється міграційними процесами та практикою Європейського суду з прав людини щодо меж застосування релігійних норм у демократичній правовій державі.

Зроблено висновок, що сучасний розвиток мусульманського сімейного права характеризується тенденціями кодифікації, посиленням судового контролю, обмеженням односторонніх механізмів розлучення та поступовою імплементацією стандартів прав людини за одночасного прагнення зберегти релігійно-правову ідентичність.

Ключові слова: норми шариату, мусульманське право, шлюб, шлюбно-сімейні відносини, сім'я, розлучення, право персонального статусу, сімейне право, порівняльне правознавство.

Andrusyshyn Bohdan Head of the Department of Theory and History of State, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv, Doctor of Historical Sciences, Professor, <https://orcid.org/0000-0002-5490-6874>

MARITAL AND FAMILY RELATIONS IN MUSLIM COUNTRIES: THE INTERRELATION BETWEEN SHARIA NORMS AND NATIONAL LEGISLATION

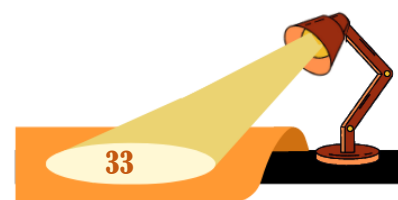
Abstract. The article is devoted to a comprehensive comparative legal analysis of marital and family relations in Muslim countries through the prism of the interaction between Sharia norms and national legislation. The relevance of the research is substantiated in the context of globalization, migration processes and the transformation of legal systems, which determine the growing scholarly interest in the interaction between religious and secular regulatory mechanisms.

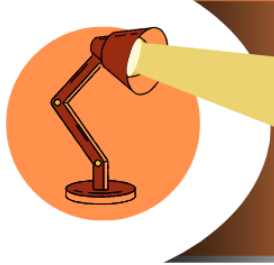
The legal nature of marriage (nikāḥ) in the Islamic legal tradition is revealed as an institution of a dual character – religious-ethical and contractual-legal. The key elements of the marriage contract (tjāb and qabūl, witnesses, mahr) and their normative significance are characterized.

It is argued that the codification of personal status law in modern Muslim states leads to the transformation of classical fiqh prescriptions under the influence of constitutional principles and international human rights standards, forming conflicts between the «religious validity» of family relations and their «legal effectiveness» within the state legal order.

The article identifies the main models of state regulation of Muslim family law: the secular model (using Turkey as an example), the mixed model (in particular, Tunisia and Morocco), and the religious-legal model (Pakistan), and outlines their impact on the institutions of marriage registration, dissolution (ṭalāq, khul'), maintenance, guardianship, and the legal status of women.

It is established that the most conflict-prone areas include the recognition of informal religious marriages, the legal consequences of non-registration for women and children, and the dissolution of marriage. Traditional mechanisms (ṭalāq and

contractual khul‘) in a number of countries are replaced or supplemented by judicial procedures, which creates «dual legal regimes» and intensifies doctrinal debates regarding the limits of state intervention in religious norms.

It is shown that the key legal conflicts are concentrated in the spheres of mandatory state registration of marriage, judicial control over divorce, and the обеспечение of gender equality, which is further intensified by migration processes and the case-law of the European Court of Human Rights concerning the limits of applying religious norms in a democratic state governed by the rule of law.

It is concluded that the contemporary development of Muslim family law is characterized by trends of codification, strengthening of judicial control, limitation of unilateral divorce mechanisms, and gradual implementation of human rights standards, while simultaneously striving to preserve religious-legal identity.

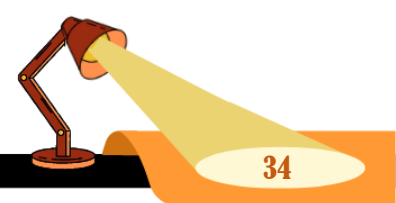
Keywords: Sharia norms, Muslim law, marriage, marital and family relations, family, divorce, personal status law, family law, comparative law.

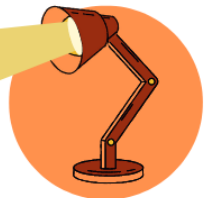
Постановка проблеми. Сучасні процеси глобалізації, інтенсивної міграції, міжкультурної комунікації та трансформації правових систем зумовлюють зростання наукового інтересу до проблематики співвідношення релігійних і правових регуляторів. Особливого значення у цьому контексті набуває дослідження шлюбно-сімейних відносин у мусульманських країнах, де поряд із національним законодавством продовжують діяти норми шаріату як елемент правового регулювання та джерело нормативної легітимації.

Шлюбно-сімейні відносини в мусульманській правовій традиції становлять один із ключових інститутів соціальної організації мусульманського суспільства. На відміну від європейської правової доктрини, в якій шлюб розглядається переважно як цивільно-правовий інститут, у шаріаті шлюб має одночасно релігійно-етичну та договірно-правову природу [13, с. 3-12; 18]. Він регулюється нормами Корану, сунни, фікху та доктринами мазхабів, що формують специфічну модель сімейного права, відмінну від континентальної та англосаксонської правових традицій[6; 7].

Водночас у сучасних мусульманських державах відбувається активний процес кодифікації сімейного законодавства, у межах якого класичні норми шаріату зазнають істотної трансформації під впливом правових принципів, міжнародних стандартів прав людини та національних конституційних моделей. Це зумовлює виникнення складних правових колізій між нормами мусульманського права і національного законодавства, насамперед у питаннях укладення шлюбу та його реєстрації, розірвання, правового статусу жінки, утримання, опіки над дітьми та спадкування [12; 3].

Актуальність дослідження посилюється також зростанням ролі мусульманського права у правових системах низки держав Близького Сходу, Північної

Африки та Південної Азії, де норми шариату або прямо визнаються джерелом законодавства, або становлять нормативну основу регулювання сімейних відносин. Крім того, практика застосування норм мусульманського сімейного права набуває значення і за межами мусульманських країн (держави ЄС, Велика Британія, Канада), що актуалізує потребу їх наукового осмислення в межах порівняльного правознавства.

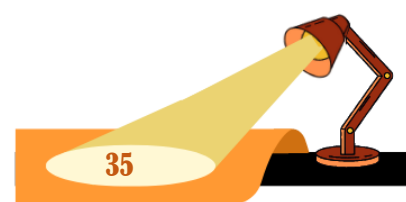
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан наукової розробки проблеми характеризується значним доробком зарубіжних дослідників у галузі мусульманського права (W. Hallaq, M. Kamali, N. Calder, A. al-Hibri, L. Welchman, M. Abdullahi та ін.), а також працями вітчизняних учених у сфері порівняльного правознавства, релігійно-правових систем і мусульманського сімейного права, зокрема К. О. Гололобової, І. В. Васильєвої, К. А. Казаряна, О. В. Кресіна, Д. В. Лук'янова, М. В. Лубської, Т. І. Лубської, В. І. Лубського, В. В. Ляльович, С. О. Маведа, О. М. Муллокандової, Т. Н. Шамсутдинової-Лебедюк, А. С. Тагієва, Ю. Д. Щур та ін.

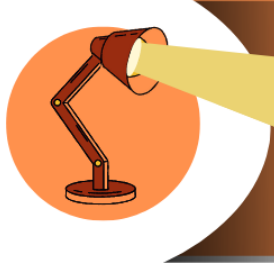
Водночас у вітчизняній юридичній науці бракує комплексних порівняльно-правових досліджень, присвячених саме співвідношенню норм шариату і національного законодавства у сфері шлюбно-сімейних відносин мусульманських країн. У зв'язку з цим актуалізується потреба системного аналізу правової природи мусульманського шлюбу, майнових та особистих прав подружжя, а також моделей імплементації норм шариату у національні правові системи.

Мета статті. Метою статті є здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу шлюбно-сімейних відносин у мусульманських країнах крізь призму співвідношення норм шариату і національного законодавства. Досягнення поставленої мети передбачає: розкриття правової природи шлюбу в мусульманському праві; аналіз моделей державного регулювання шлюбно-сімейних відносин у мусульманських країнах; дослідження основних колізій між нормами шариату та національним законодавством; визначення сучасних тенденцій розвитку мусульманського сімейного права.

Виклад основного матеріалу. Шлюбно-сімейні відносини в мусульманському праві становлять один із фундаментальних інститутів соціально-правового устрою мусульманського суспільства. На відміну від світських правових систем, де інститут шлюбу формується в межах цивільного або сімейного законодавства, в мусульманській правовій традиції він ґрунтується на нормах шариату та поєднує правові, моральні й релігійні засади суспільного життя. Саме така синтетична природа інституту шлюбу пояснює його підвищену нормативну «стійкість» та водночас – складність адаптації до сучасних кодифікаційних моделей.

Шлюб (ніках) розглядається як правовий союз між чоловіком і жінкою, укладений відповідно до вимог мусульманського права з метою створення сім'ї,

легалізації подружніх відносин та забезпечення морального порядку в суспільстві. Він не є виключно приватною справою сторін, а має суспільно значущий характер, оскільки виступає основою відтворення мусульманської громади та формування соціальної стабільності. Коран розглядає шлюб як божественний установлений порядок людського співжиття, підкреслюючи його духовну та соціальну цінність. Саме тому в мусульманській доктрині шлюб вважається не лише правовою конструкцією, а й формою виконання релігійного обов'язку.

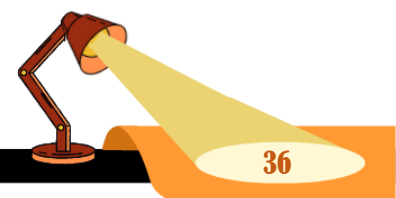
Разом із тим, незважаючи на сакральний вимір, шлюб у шаріаті має чітко виражену цивільно-правову природу. У класичній доктрині шаріату він визначається як договір, що укладається між сторонами шляхом взаємного волевиявлення і породжує комплекс правових наслідків. У цьому сенсі шлюб належить до сфери приватноправових відносин, що регулюються нормами договірної та зобов'язального права мусульманської правової традиції [6; 7; 2].

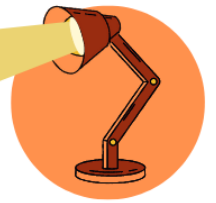
Договірна природа шлюбу виявляється в наявності ключових елементів цивільно-правової угоди: сторін, предмета, волі, форми та юридичних наслідків. Шлюбний договір укладається шляхом пропозиції (іджаб) і прийняття (кабул) у присутності свідків, за умови визначення махру та відсутності перешкод до шлюбу. У цьому аспекті ніяк постає як консенсуальний договір, що породжує взаємні права та обов'язки між подружжям [2; 7]. Водночас, на відміну від європейського цивільного права, де шлюб ґрунтується на принципі юридичної рівності сторін, мусульманська договірна модель історично передбачає функціонально-ієрархічну організацію сім'ї та розмежування соціальних ролей чоловіка і жінки. Це зумовлено як релігійною доктриною, так і соціокультурними умовами формування мусульманського суспільства. Отже, навіть за наявності договірної форми, зміст прав і обов'язків подружжя відображає специфічні уявлення про сім'ю як про соціальний інститут.

Центральне місце в системі правових гарантій мусульманського шлюбу посідає інститут махру – обов'язкового майнового надання чоловіка на користь дружини. Махр є грошовою сумою або майном, яке чоловік зобов'язаний передати жінці у зв'язку з укладенням шлюбу, і визнається її виключною власністю. Він не є платою за наречену або компенсацією її родині, а виступає формою матеріального забезпечення жінки та засобом її правового захисту [2; 12; 3].

Правова природа махру полягає у виконанні кількох функцій: гарантійної (матеріальна незалежність жінки), компенсаційної (забезпечення у разі розлучення) та соціальної (стабільність сімейних відносин). У більшості мусульманських країн інститут махру закріплений у законодавстві і визнається обов'язковим елементом шлюбного договору.

Система прав та обов'язків подружжя в мусульманському праві ґрунтується на принципі взаємної відповідальності та функціонального розподілу соціальних ролей. Чоловік виступає главою сім'ї та несе обов'язок матеріального утримання

дружини, забезпечення житлом, виплати махру, захисту та піклування. Дружина, своєю чергою, зобов'язана дотримуватися подружньої вірності, вести домашнє господарство та виховувати дітей. Разом із тим шаріат визнає за жінкою широке коло суб'єктивних прав, зокрема право на власність, спадкування, утримання, судовий захист і розірвання шлюбу за визначених законом підстав [12; 3; 2]. Це свідчить про те, що мусульманська модель сім'ї не є суто патріархальною у правовому сенсі, а ґрунтується на договірному балансі прав та обов'язків сторін.

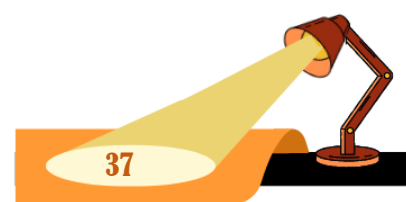
Таким чином, шлюбно-сімейні відносини в мусульманському праві формуються в межах унікальної правової системи, що поєднує релігійні, моральні та цивільно-правові засади. Шлюб виступає не лише формою легалізації подружніх відносин, а й ключовим соціально-правовим інститутом мусульманського суспільства. Саме ця подвійна – релігійна і цивільно-правова – природа мусульманського шлюбу зумовлює складність його інтеграції в сучасні правові системи мусульманських держав і стає джерелом численних колізій між нормами шаріату та національного законодавства.

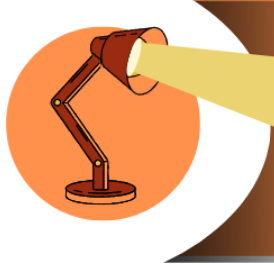
Сучасні мусульманські держави здійснюють регулювання шлюбно-сімейних відносин у межах складної правової конструкції, що поєднує норми класичного мусульманського права, положення національного законодавства та принципи міжнародного права прав людини. Така правова система є прикладом так званих «змішаних» або «гібридних» правових систем, у яких співіснують елементи релігійного та світського правопорядку.

У більшості мусульманських країн інститут сім'ї традиційно входить до сфери так званого права персонального статусу, яке охоплює питання шлюбу, розлучення, опіки, спадкування та аліментних зобов'язань. Саме у цій сфері історично зберігається найбільш стійкий вплив норм шаріату, що зумовлено їх глибоким релігійним і культурним укоріненням. Разом із тим, починаючи з ХХ століття, у мусульманських державах відбувається активний процес кодифікації сімейного права, у межах якого класичні норми фікху зазнають істотної трансформації. Законодавець дедалі частіше виступає як автономний регулятор сімейних відносин, запроваджуючи судову модель розірвання шлюбу, обов'язкову реєстрацію шлюбу, процесуальні гарантії та механізми захисту прав жінок і дітей. У результаті релігійні приписи набувають форми позитивного права та підлягають тлумаченню і застосуванню державними судами.

У порівняльному правознавстві можна виокремити декілька основних моделей державного регулювання мусульманського сімейного права: світську (секулярну), змішану та релігійно-правову. Кожна з цих моделей відображає специфіку історичного розвитку, політико-правової ідеології та конституційного ладу відповідної держави.

Світська (секулярна) модель характеризується повною відмовою від застосування норм шаріату як джерела сімейного права та побудовою правового

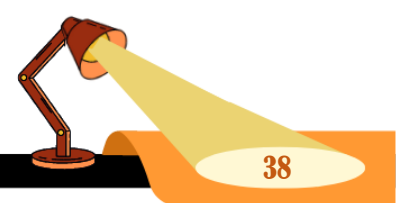

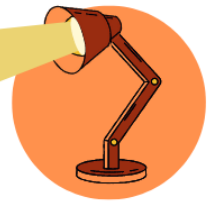
регулювання на засадах цивільного законодавства європейського зразка. Класичним прикладом такої моделі є Турецька Республіка, де у 1926 році було прийнято Цивільний кодекс, побудований за зразком Швейцарського цивільного кодексу. Цей акт скасував застосування норм мусульманського права у сфері сімейних відносин і запровадив обов'язкову державну реєстрацію шлюбу, судову процедуру розірвання шлюбу, рівність прав чоловіка і жінки, а також заборону полігамії [11]. Таким чином, у Туреччині шлюбно-сімейні відносини повністю підпорядковані світському правопорядку, а релігійний шлюб має виключно духовне значення і не породжує юридичних наслідків. Водночас у сучасній Туреччині спостерігається певне відродження релігійної практики, що проявляється у поширенні неофіційних шаріатських шлюбів (імам-ніках), які не визнаються державою, але фактично регулюють сімейні відносини значної частини населення, що створює паралельну неформальну систему сімейного регулювання.

На відміну від секулярної турецької моделі, у більшості мусульманських країн сформувалася так звана змішана модель, яка ґрунтується на поєднанні норм шаріату та положень світського законодавства в межах єдиного кодифікованого акту. Показовою у цьому контексті є правова система Єгипту, де сімейне право регулюється Законом про персональний статус, що базується на нормах мусульманського права ханафітського мазхабу, але водночас містить розвинену систему світських процесуальних інститутів. Законодавством передбачено обов'язкову державну реєстрацію шлюбу, судову процедуру розлучення, право жінки на судове розірвання шлюбу через інститут *khul'*, а також механізми захисту прав дитини та матері. Таким чином, єгипетська модель поєднує збереження мусульманської правової традиції з імплементацією сучасних стандартів правового захисту.

Особливої уваги заслуговує правова реформа в Тунісі, де у 1956 році було прийнято Кодекс про персональний статус, який здійснив глибоку модернізацію класичних норм фікху. Цей акт заборонив полігамію, запровадив судову процедуру розлучення, закріпив рівність прав подружжя та істотно обмежив застосування одностороннього талаку. Туніський законодавець фактично адаптував мусульманське сімейне право до принципів світської правової держави та гендерної рівності [10].

Подібний шлях модернізації обрало й Марокко, де у 2004 році було прийнято нову редакцію Сімейного кодексу, яка істотно розширила права жінок, посилила судовий контроль за укладенням і розірванням шлюбу та обмежила практику полігамії [8; 12]. Марокканська модель демонструє спробу зберегти мусульманську правову ідентичність, водночас адаптуючи її до вимог конституціоналізму та міжнародних стандартів прав людини.

Поряд із секулярною та змішаною моделями у ряді мусульманських держав зберігається релігійно-правова модель, яка передбачає пряме застосування норм шаріату як джерела законодавства та визнання мусульманського права основою правопорядку. Пакистан є характерним прикладом такої моделі. Сімейне право тут регулюється Законом про мусульманську сім'ю 1961 року, який формально ґрунтується на нормах мусульманського права, але містить і елементи світського правового регулювання. Для пакистанської правової системи характерними є збереження інституту талаку, судова практика хуль' без згоди чоловіка, функціонування Федерального шаріатського суду та активна роль Верховного суду у тлумаченні норм шаріату [9].

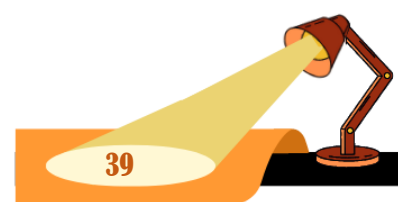
Ще більш послідовну релігійно-правову модель демонструє Саудівська Аравія, де відсутній кодифікований сімейний кодекс, а регулювання шлюбно-сімейних відносин здійснюється безпосередньо на основі норм ханбалітського фікху та судової практики шаріатських судів. У цій системі шаріат виступає не лише джерелом, а й фундаментом усього правопорядку.

Узагальнюючи досвід мусульманських країн, можна виокремити кілька ключових тенденцій розвитку сучасного мусульманського сімейного законодавства. До них належать поступова секуляризація сімейного права, посилення ролі державного суду, обмеження інституту одностороннього талаку, розширення прав жінок та імплементація міжнародних стандартів прав людини. Таким чином, сучасне мусульманське сімейне право перебуває у динамічному процесі трансформації, у межах якого норми шаріату адаптуються до вимог світської правової держави, конституціоналізму та універсальних стандартів правового захисту. Саме цей процес формує складну систему співіснування релігійних і світських регуляторів, що зумовлює виникнення численних правових колізій і потребує подальшого комплексного наукового аналізу.

Однією з ключових особливостей мусульманських правових систем є існування інституту права персонального статусу, який охоплює правовідносини у сфері шлюбу, розлучення, опіки, спадкування та аліментних зобов'язань. Саме у цій сфері найчастіше зберігається пряме або опосередковане застосування норм шаріату.

У класичній мусульманській правовій доктрині сімейні правовідносини розглядаються не лише як приватноправові, а передусім як релігійно санкціоновані, що впливають із божественного припису та є складовою релігійного обов'язку віруючого. Водночас у сучасних мусульманських державах право персонального статусу дедалі більше підпорядковується державному правовому регулюванню. Його кодифікація та включення до системи національного законодавства зумовлюють виникнення складних колізій між релігійними та світськими правовими нормами.

Колізійність у сфері персонального статусу зумовлена насамперед: різною правовою природою норм шаріату і норм державного законодавства; різними

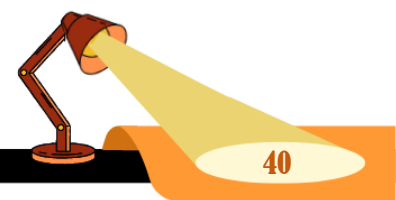
джерелами легітимації (божественне походження норм шаріату та світська законодавча влада); відмінними уявленнями про автономію волі, рівність сторін і гендерні ролі. Таким чином, право персонального статусу постає як особлива правова категорія, що перебуває на перетині релігійної традиції та світського правопорядку, формуючи фундаментальне поле правових колізій.

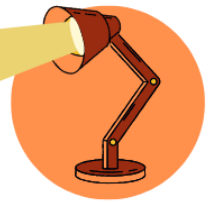
Як зазначалося, одним із базових елементів мусульманського сімейного права є шлюб (ніках), який у класичному фікху визнається цивільно-правовим договором релігійної природи. Його дійсність пов'язується з дотриманням релігійної процедури, що включає згоду сторін, участь опікуна нареченої, наявність свідків та встановлення махру. Державна реєстрація шлюбу у класичному праві не є умовою його чинності. Однак у більшості сучасних мусульманських країн шлюб підлягає обов'язковій державній реєстрації. Законодавець розглядає реєстрацію не лише як формальну процедуру, а й як механізм правового захисту жінки та дитини, а також як інструмент державного контролю за дотриманням мінімальних шлюбних стандартів.

Унаслідок цього виникає принципова колізія між: релігійною дійсністю шлюбу, що визнається в мусульманській правовій традиції; його юридичною чинністю в межах державного правопорядку. Так, у Туреччині, Тунісі, Єгипті, Марокко релігійний шлюб без державної реєстрації не породжує правових наслідків [11; 10; 8]. Водночас у багатьох мусульманських країнах поширеною залишається практика неофіційних шаріатських шлюбів (імам-ніках), які визнаються релігійною спільнотою, але не визнаються державою. Наслідками такої колізії є правова вразливість жінок, ускладнення реалізації майнових і спадкових прав, проблеми з реєстрацією дітей та обмеження доступу до судового захисту. Таким чином, відсутність уніфікованого підходу до визнання шлюбу породжує правову невизначеність і підриває ефективність правового регулювання сімейних відносин.

Не менш гостро колізії між нормами шаріату і державного законодавства проявляються у сфері розірвання шлюбу. У класичному фікху талак визнається дійсним без звернення до суду шляхом одностороннього волевиявлення чоловіка. Такий розрив шлюбного зв'язку є юридично чинним з точки зору мусульманського права незалежно від будь-яких формальних процедур [2; 7]. Водночас у більшості сучасних мусульманських країн розлучення допускається виключно за рішенням суду або за участю державного органу. У результаті формується подвійний правовий режим: з точки зору шаріату – розлучення вважається дійсним; з точки зору держави – юридично не існує.

Аналогічні колізії виникають щодо інституту хуль'а. У класичній доктрині шаріату хуль' здійснюється за згодою чоловіка як договірне розірвання шлюбу за компенсацію. Проте в сучасній судовій практиці Пакистану, Бангладеш, Єгипту хуль' трансформовано у форму судового розірвання шлюбу без згоди

чоловіка [9; 12]. Таке переосмислення класичного інституту викликає ґрунтовні доктринальні суперечки щодо допустимості судового «примусового хуль'а», відповідності цієї практики нормам шаріату та меж судового тлумачення релігійних норм. У такий спосіб держава, здійснюючи судовий контроль за процедурою розлучення, фактично змінює традиційну модель мусульманського сімейного права.

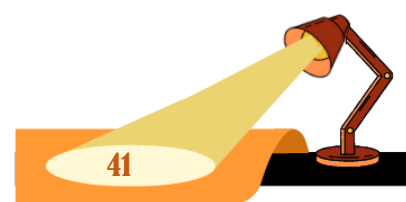
Особливої гостроти колізії між шаріатом і державним правом набувають у сфері правового статусу жінки. Класичне мусульманське право ґрунтується на патріархальній моделі сім'ї, що передбачає домінуючу роль чоловіка, допускає полігамію, надає чоловікові ширші повноваження щодо розірвання шлюбу та встановлює диференційовані майнові режими подружжя. Водночас сучасні конституції мусульманських держав закріплюють принципи рівності чоловіка і жінки, недискримінації та свободи особистого вибору. Крім того, більшість мусульманських країн є учасниками міжнародних договорів у сфері прав людини. У результаті виникає конфлікт між: релігійною традицією; конституційним правопорядком; міжнародними зобов'язаннями у сфері прав людини. Спроби подолати ці колізії призводять до формування компромісних моделей правового регулювання, у межах яких зберігається релігійна ідентичність, але водночас посилюється судовий захист прав жінки та впроваджуються елементи гендерної рівності.

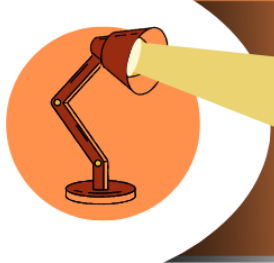
Колізії між шаріатом і державним правом набувають особливої актуальності в умовах міграції мусульманського населення до країн Європи. У державах Європейського Союзу релігійні шлюби визнаються лише за умови державної реєстрації, шаріатські ради не мають юрисдикції, а рішення релігійних судів не визнаються судами загальної юрисдикції.

Мусульманське сімейне право функціонує виключно в межах приватної автономії сторін і не має статусу джерела права. Європейський суд з прав людини послідовно наголошує, що застосування релігійних норм не може порушувати фундаментальні права людини та принципи правової держави [5; 4].

В Україні мусульманські шлюби мають виключно релігійне значення, а правові наслідки породжує лише шлюб, зареєстрований органами державної реєстрації актів цивільного стану. Судова практика виходить із принципу світського характеру держави та верховенства національного законодавства. Таким чином, мусульманське сімейне право в європейському та українському правопорядку не може бути імплементоване як нормативна система, а функціонує виключно як елемент культурної та релігійної ідентичності.

Висновки. Проведений комплексний порівняльно-правовий аналіз шлюбно-сімейних відносин у мусульманських країнах крізь призму співвідношення норм шаріату і національного законодавства дає підстави для формулювання таких узагальнених висновків:

1. Шлюбно-сімейні відносини в мусульманській правовій традиції формуються на основі поєднання релігійно-етичного та договірно-правового начал. Шлюб у шаріаті виступає водночас формою виконання релігійного припису та цивільно-правовою угодою, що породжує комплекс прав і обов'язків сторін. Центральним інструментом правових гарантій у межах цієї конструкції є інститут махру, який виконує гарантійну, компенсаційну та соціальну функції й забезпечує мінімальний майновий захист жінки. Подвійна (сакральна і цивільно-правова) природа шлюбу та специфіка розподілу ролей подружжя визначають відмінність мусульманської моделі сім'ї від європейської доктрини та виступають концептуальною передумовою подальших колізій між шаріатом і державним законодавством.

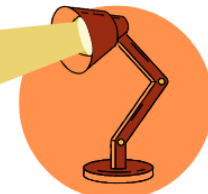
2. Державне регулювання шлюбно-сімейних відносин у мусульманських країнах здійснюється в межах змішаних правових систем, у яких співіснують норми шаріату, національного законодавства та міжнародні стандарти прав людини. Порівняльний аналіз засвідчує наявність секулярної моделі (Туреччина), змішаної моделі (Єгипет, Туніс, Марокко) та релігійно-правової моделі (Пакистан, Саудівська Аравія), які відрізняються ступенем інституціоналізації шаріату та інтенсивністю кодифікаційних процесів.

3. Основні колізії між шаріатом і світським законодавством концентруються навколо розбіжності між релігійною дійсністю шлюбу та його юридичною чинністю у державному правопорядку. Запровадження обов'язкової державної реєстрації шлюбу в сучасних мусульманських країнах спрямоване на захист прав жінок і дітей, однак паралельне існування неофіційних релігійних шлюбів зумовлює правову невизначеність, ускладнює реалізацію майнових і спадкових прав та підвищує ризики соціально-правової вразливості жінок. Аналогічна колізійність властива інституту розлучення: класичні форми (талак, договірний хуль') у ряді держав трансформуються у судові процедури, що породжує подвійні правові режими та доктринальні суперечки щодо меж судового втручання в релігійні норми.

4. У державах Європейського Союзу та в Україні мусульманське сімейне право не має статусу джерела права й функціонує переважно як елемент приватної автономії та релігійної ідентичності. Правові наслідки шлюбних відносин пов'язуються насамперед із державною реєстрацією, а релігійні інституції не наділені юридичною юрисдикцією, що відображає пріоритет принципів правової держави та захисту прав людини.

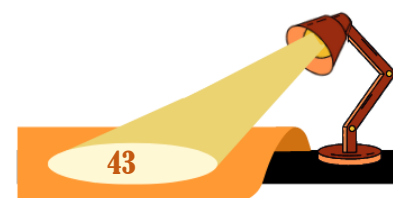
5. У цілому сучасний розвиток мусульманського сімейного права характеризується тенденціями кодифікації, посиленням ролі державних судів, обмеженням односторонніх шлюбно-розлучних механізмів і поступової імплементації міжнародних стандартів. В перспективі відбуватиметься формування таких моделей регулювання, які забезпечуватимуть баланс між збереженням релігійної ідентичності та вимогами правової визначеності й ефективного захисту прав учасників сімейних правовідносин, насамперед жінок і дітей.

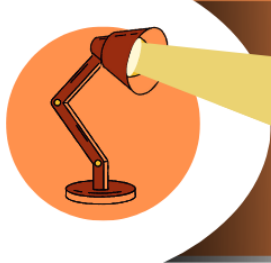

Література:

1. Abdullahi, M. A Comparative Study of Wife's Right to Maintenance in Islamic and Statutory Laws in Nigeria: A Case Study of Zaria and Sabon-Gari Communities of Kaduna State: thesis. Zaria: Ahmadu Bello University, 2015. URL: <https://kubanni.abu.edu.ng/bitstreams/02677f8b-fa76-4f2d-a6eb-b055bc8c5f35/download> (дата звернення: 12.01.2026).
2. Al-Hibri, A. Y. Marriage and Divorce: Legal Foundations // The Oxford Encyclopedia of the Islamic World / ed. by J. L. Esposito. Oxford: Oxford University Press, 2009. URL: <https://scholarship.richmond.edu/law-faculty-publications/384/> (дата звернення: 12.01.2026).
3. An-Na'im A. A. (ed.). Islamic Family Law in a Changing World: A Global Resource Book. London: Zed Books, 2002. URL: https://books.google.com/books/about/Islamic_Family_Law_in_a_Changing_World.html (дата звернення: 10.01.2026).
4. European Court of Human Rights. Molla Sali v. Greece (Grand Chamber): Judgment of 19 December 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188011> (дата звернення: 10.01.2026).
5. European Court of Human Rights. Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey (Grand Chamber): Judgment of 13 February 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60936> (дата звернення: 10.01.2026)/
6. Hallaq W. B. An Introduction to Islamic Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/an-introduction-to-islamic-law/11C1C5C7D3D6A5A9A708011B6F4BCA10> (дата звернення: 10.01.2026).
7. Kamali M. H. Principles of Islamic Jurisprudence. Cambridge: Cambridge University Press. URL: https://books.google.com/books/about/Principles_of_Islamic_Jurisprudence.html?id=Eb-JMQEACAAJ (дата звернення: 10.01.2026).
8. Morocco. Mudawana (Family Code): Law No. 70-03 of 3 February 2004. URL: <https://www.wluml.org/resource/morocco-the-family-code-moudawana-2004-english/> (дата звернення: 10.01.2026).
9. Pakistan. Muslim Family Laws Ordinance, 1961. URL: <https://molaw.gov.pk/SiteImage/Misc/files/Collections/1961.pdf> (дата звернення: 10.01.2026).
10. Tunisie. Code du Statut Personnel: Loi du 13 août 1956. URL: <https://www.legislation-securite.tn/fr/law/32005> (дата звернення: 10.01.2026).
11. Turkey. Turkish Civil Code: Law No. 4721 of 22 November 2001. URL: <https://www.lawsturkey.com/law/turkish-civil-code-4721> (дата звернення: 10.01.2026).
12. Welchman L. Women and Muslim Family Laws in Arab States: A Comparative Overview of Textual Development and Advocacy. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007. URL: https://openresearchlibrary.org/content/1694136474960_1.pdf (дата звернення: 10.01.2026).
13. Андрусишин Б. І., Мирончук К. Ю. Християнське вчення про шлюб: сучасні виклики. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18. Право. Випуск 44. 2025. 60 с. С. 3-12.
14. Лубська М. В. Загальні аспекти реформування мусульманського шлюбно-сімейного права у контексті визнання правового статусу особи в державах ісламської традиції. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2010. №2. С. 126-129.
15. Маньгора В. В., Безе Т. В. Шлюбно-сімейні відносини в мусульманському праві. Соціально-правові аспекти сучасного правового регулювання: зб. наук. пр. 2025. Вип. 5 (15). С. 199–211.
16. Піх Ю. А. Теоретико-правові аспекти мусульманського шлюбно-сімейного права у контексті секуляризаційних процесів. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2014. №12. С. 288-292.

17. Релігійно-правовий контекст мусульманського сімейного права: монографія / І. В. Васильєва, К. О. Гололобова, М. В. Лубська, В. І. Лубський, Т. І. Лубська: Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2023. 672 с.

18. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність): навч. посіб. / [Б. І. Андрусин, С. І. Шимон, Л. С. Дубчак, [та ін.]; За ред. Б. І. Андрусина, С. І. Шимон. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 454 с.

References:

1. Abdullahi, M. A. (2015). A comparative study of wife's right to maintenance in Islamic and statutory laws in Nigeria: A case study of Zaria and Sabon-Gari communities of Kaduna State (Doctoral thesis). Ahmadu Bello University, Zaria. Retrieved January 12, 2026, <https://kubanni.abu.edu.ng/bitstreams/02677f8b-fa76-4f2d-a6eb-b055bc8c5f35/download>

2. Al-Hibri, A. Y. (2009). Marriage and divorce: Legal foundations. In J. L. Esposito (Ed.), The Oxford encyclopedia of the Islamic world. Oxford: Oxford University Press. Retrieved January 12, 2026, <https://scholarship.richmond.edu/law-faculty-publications/384/>

3. An-Na'im, A. A. (Ed.). (2002). Islamic family law in a changing world: A global resource book. London: Zed Books. Retrieved January 10, 2026, https://books.google.com/books/about/Islamic_Family_Law_in_a_Changing_World.html

4. European Court of Human Rights. (2018, December 19). Molla Sali v. Greece (Grand Chamber). Retrieved January 10, 2026, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188011>

5. European Court of Human Rights. (2003, February 13). Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey (Grand Chamber). Retrieved January 10, 2026, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60936>

6. Hallaq, W. B. (2009). An introduction to Islamic law. Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved January 10, 2026, <https://www.cambridge.org/core/books/an-introduction-to-islamic-law/11C1C5C7D3D6A5A9A708011B6F4BCA10>

7. Kamali, M. H. (2003). Principles of Islamic jurisprudence (3rd rev. & expanded ed.). Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved January 10, 2026, https://books.google.com/books/about/Principles_of_Islamic_Jurisprudence.html?id=Eb-JMQEACAAJ

8. Morocco. (2004, February 3). Mudawana (Family Code): Law No. 70-03. Retrieved January 10, 2026, <https://www.wluml.org/resource/morocco-the-family-code-moudawana-2004-english/>

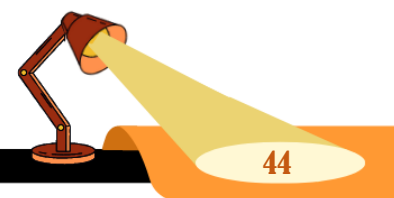
9. Pakistan. (1961). Muslim Family Laws Ordinance, 1961. Retrieved January 10, 2026, <https://molaw.gov.pk/SiteImage/Misc/files/Collections/1961.pdf>

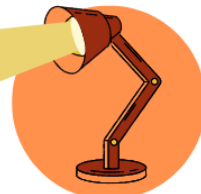
10. Tunisia. (1956, August 13). Code du Statut Personnel. Retrieved January 10, 2026, <https://www.legislation-securite.tn/fr/law/32005>

11. Turkey. (2001, November 22). Turkish Civil Code: Law No. 4721. Retrieved January 10, 2026, <https://www.lawsturkey.com/law/turkish-civil-code-4721>

12. Welchman, L. (2007). Women and Muslim family laws in Arab states: A comparative overview of textual development and advocacy. Amsterdam: Amsterdam University Press. Retrieved January 10, 2026, https://openresearchlibrary.org/content/1694136474960_1.pdf

13. Andrusyshyn, B. I., & Myronchuk, K. Yu. (2025). Khrystyianske vchennia pro shliub: suchasni vyklyky [Christian doctrine of marriage: Contemporary challenges]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 18. Pravo – Scientific Journal of the Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov. Series 18. Law, issue 44, 3–12 [in Ukrainian].

14. Lubska, M. V. (2010). Zahalni aspekty reformuvannia musulmanskoho shliubno-simeinoho prava u konteksti vyznannia pravovoho statusu osoby v derzhavakh islamskoi tradytsii [General aspects of reforming Muslim marital and family law in the context of recognition of legal personality in Islamic states]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofii. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Cultural Studies*, 12(2), 126–129 [in Ukrainian].

15. Manhora, V. V., & Beze, T. V. (2025). Shliubno-simeini vidnosyny v musulmanskomu pravi [Marital and family relations in Muslim law]. *Sotsialno-pravovi aspekty suchasnoho pravovoho rehuliuвання – Socio-legal aspects of modern legal regulation*, 5(15), 199–211 [in Ukrainian].

16. Pikh, Yu. A. (2014). Teoretyko-pravovi aspekty musulmanskoho shliubno-simeinoho prava u konteksti sekularyzatsiinykh protsesiv [Theoretical and legal aspects of Muslim marital and family law in the context of secularization processes]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava – Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, issue 12, 288–292 [in Ukrainian].

17. Vasyliieva, I. V., Hololobova, K. O., Lubska, M. V., Lubskyy, V. I., & Lubska, T. I. (2023). Relihiino-pravovyi kontekst musulmanskoho simeinoho prava [Religious and legal context of Muslim family law]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].

18. Andrusyshyn, B. I., & Shymon, S. I. (Eds.). (2013). Simeine pravo Ukrainy (istoriia, tradytsii, suchasnist) [Family law of Ukraine (history, traditions, modernity)]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

